

HISTORICKÉ FONDY HRADŮ A ZÁMKŮ V ČESKÉ REPUBLICE

PHDR. KVĚTA KŘÍŽOVÁ

Ve svých interiérech a početných depozitářích uchovávají naše hrady a zámky umělecké sbírky mimořádných hodnot. Jsou tu zastoupeny práce významných evropských malířů, jejichž díla vystavují nejprestižnější světové kulturní instituce, včetně Louvru, Prada, Tate Gallery, Uměleckohistorického muzea ve Vídni, mnichovské Pinakotéky atd. Obdivuhodná je pestrost zachovaného fondu našich hradů a zámků. Jde nejen o vynikající malířská a grafická díla, ale také o unikátní soubory nábytkového zařízení, keramiky, skla, textilu, cenné kolekce zbraní, lovecké výbavy a mysliveckých trofejí. Hodnotné jsou soubory fotografií, osobní památky a další fondy. Svým uměleckohistorickým významem naše sbírky obstojí ve srovnání s bohatstvím proslulých francouzských a anglických rezidencí. Četnost někdejších panských sídel na našem území byla mimořádná.

Je úkolem dnešní památkové péče, aby vedle svého zájmu o zachování stavební podstaty památky věnovala stejnou, ne-li intenzivnější pozornost také movitým sbírkovým fondům. Je správné, že ty nadále zůstávají v její gesci, a nejsou tedy v muzejní či galerijní sféře, jako je tomu v některých evropských zemích. Ostatně hrady a zámky byly od nejstarších dob místy uložení a úschovy rodových cenností majitelů – portrétních galerií, biblioték a dalších souborů. Na tuto skutečnost a sběratelskou činnost bylo pamatováno i při projektování zámeckých staveb.

Pohlédneme-li do minulosti, panovnická a šlechtická sídla u nás plnila řadu významných funkcí – správních, soudních, kulturně společenských a jiných. Většinou až do dob poválečných konfiskací se zde pospolu uchovávaly unikátní soubory – archivní dokumenty, knihovny, rodové obrazárny a sbírky uměleckého řemesla. Písemný fond byl později převeden do kompetence oblastních archivů a Národního archivu v Praze. O knihovny v převážné míře dbá příslušné oddělení zámeckých knihoven Národního muzea. Památkářům zůstaly na starost umělecké sbírky. A i z nich přední kulturní instituce (například Národní galerie, Národní muzeum, Uměleckoprůmyslové muzeum, Vojensko-historické muzeum a další) v poválečných i v pozdějších dobách do svých fondů postupně přebíraly řadu hodnotných souborů. Přesto dnes po letech můžeme, a to i v případech dosud zcela prázdných, nebo jinak využitých hradů a zámků, identifikovat a eventuálně na místo původu navracet části historických fondů. Jsou roztroušeny jak v depozitářích státních hradů a zámků, tak i ve fondech galerií, muzeí, archivů a jinde.

Konkrétní informace o někdejším rozsahu a poválečném osudu hradního a zámeckého historického vybavení podává archivovaná agenda Státní památkové správy (SPS a SPS-dodatky), uložená v Národním archivu v Praze. Její studium by v žádném případě neměli památkáři zanedbávat. Podává zprávy nejen o rozsahu, pohybu a dalším uložení někdejších sbírek, ale informuje také o restaurování a stavebních úpravách objektů v minulosti. V řadě případů tu najdeme dobovou plánovou a fotografickou dokumentaci.

Obr. 1: Zruč nad Sázavou (okres Kutná Hora), zámek, rekonstrukce pánské pracovny (foto K. Křížová, 2010).

Domnívám se, že součástí stavebněhistorických průzkumů by mělo být sledování původních historických fondů – tedy zjištění, zda se sbírky zachovaly, kde jsou uloženy, jaká je jejich uměleckohistorická hodnota a zda je možné je navrátit zpět na památkový objekt. Rozhodovat o dalším osudu památky bez povědomí o jejich existenci považuji za nesprávné. V dnešní památkové péči je nutná užší součinnost architekta a historika umění, tedy spolupráce odborníka na stavební stránku památky a specialisty v oboru historie interiéru a sbírek. Dobrým příkladem byla památkářská aktivita na Křivokláte, využití interiéru tzv. Královnina křídla a v něm souboru cenné fürstenberské obrazárny. Ve Zručích nad Sázavou naopak probíhala jednání o využití zámku a jeho počáteční úpravy bez povědomí o existenci zachovaných schebkovských historických sbírek.

Péče o movitý památkový fond musí být komplexní. Nejde jen o pouhé základní majetkové evidování, „nakrmení počítačů, vyplnění příslušných kolonek“. Podobně jako u jiných kulturních institucí – galerií a muzeí, musí jít o plynulou a nekončící odbornou evidenci, neustále doplňovanou a zhodnocovanou novými vědeckými zjištěními, údaji z odborné literatury apod. Samozřejmě součástí tohoto oboru památkové péče musí být zveřejňování a publikování cenných uměleckých předmětů, uložených dosud v nepřístupných depozitářích. Tam, kde jsou pro to podmínky, by měli sami památkáři iniciovat navrácení sbírek na místo jejich historického původu. Současné rozvržení odborných památkářských aktivit je ale většinou jiné. Osudu nestátních hradů a zámků se věnuje obor převážně jen po stránce stavební, po původních sbírkách se dnes většinou nepátrá, ani se neusiluje o jejich případný návrat.

V depozitářích státních hradů a zámků nadále leží velké množství uměleckých předmětů z jiných památkových objektů, které by v budoucnu mohly být rovněž zpřístupněny veřejnosti. Památkáři by se měli systematicky věnovat historii a možnostem využití těchto tzv. svozových souborů. Stále se v regionech rozhoduje o osudu památkových objektů, aniž by bylo známo, že se z nich dodnes zachovaly původní historické sbírky. Podobná byla zprvu například situace zámků v Děčíně, Letohradu, Šluknově, Doksech a jinde. Podle mého názoru by bylo třeba se znovu zamyslet nad podmínkami památkářů, za kterých se tyto sbírky z depozitářů vracejí na místo svého původu. Vydaná metodika stanovuje finanční náhrady za zapůjčení předmětů ze státních památkových depozitářů. Do majetku samosprávy se soubory nepřevádějí, ale pouze zapůjčují, logicky zůstávají státním majetkem.

Obr. 2: Mníchovo Hradiště (okres Mladá Boleslav), státní zámek, národní kulturní památka, část interiérové instalace „Setkání panovníků v roce 1833“ (foto K. Křížová, 2013).

Městům a obcím však mnohdy činí potíže investovat finanční prostředky do majetku, který jim nepatří, a ani o něj neusilují. Památkáři sice většinou hodlají získané prostředky věnovat na restaurování zapůjčovaných předmětů (ty – po téměř 70 letech svého uložení v depozitářích – nebývají v dobrém stavu), nicméně vzhledem ke stanoveným podmínkám k návratu sbírek ani nemusí dojít. Přitom některé jiné kulturní instituce na tyto objekty původní sbírky zapůjčují bezplatně. Spolupráce památkářů se samosprávami, v jejichž majetku zůstávají významné památkové objekty – hrady a zámky, z nichž se ve státních sbírkách zachoval historický mobiliář, je žádoucí. Vstřícnost památkářů a odborný zájem o osud dalších, nejen státních památkových objektů napomáhá uznání jejich oboru.

Po zkušenostech ze zahraničí stále naší památkové péči většinou chybí kvalitní reprezentativní monografie jednotlivých památkových objektů. Postrádají je i naše památky zapsané na seznamu UNESCO. Přitom inspirovat se lze a je kde (například u anglického National Trust). Naše skromné publikace by se neměly podbízet přemírou efektních barevných snímků, měly by věcně informovat, a to v respektované rovnováze nejen o historickém stavebním vývoji objektu, ale také druhé, rovnocenné partii, o hodnotách interiérů a sbírek. Dalo by se navázat na práce starší generace historiků umění, věnované unikátním celkům šlechtických obrazáren. Systematické zpracování, vystavení a publikování čeká i na řadu druhů uměleckého řemesla.

Součástí péče o historické interiéry a sbírky je jejich odborné evidování, zhodnocení, vystavení a publikování. Je to komplex důležitých činností, včetně odborného restaurování. Od dob konfiskace a zestátnění uplyne brzy již dlouhých 70 let. Kdo zná dnešní stav předmětů v depozitářích, umí si představit, jaká práce ještě na památkáře čeká. Nejde jen o zajištění dobrých podmínek uložení těchto, tzv. kmenových a svozových fondů, ale také o stanovení priorit v postupu jejich restaurování a plánování způsobů jejich budoucí prezentace. Tady zůstává ještě velký prostor k památkářské aktivitě. Dobrý správce památky se nepozná jen podle stavu interiérů a sbírek na prohlídkové návštěvní trase, ale především podle úrovně péče o svěřený fond v nepřístupných depozitářích.

V případech prezentace historických interiérů a sbírek se někdy veřejnosti vychází vstříc i za cenu laciné podbízivosti, atrakcí jdoucích občas až za hranice vkusu. Památkáři by

neměli podceňovat zájemce o historii, měli by hrady a zámky prezentovat důstojně a s objektivní dějinnou pravdivostí. Záleží samozřejmě i na odborné úrovni doprovodných průvodcovských textů. Ty by měly být zpracovány se znalostí historických souvislostí a umělecko-historických hodnot památkového objektu. Odborná péče o movité kulturní památky představuje velký soubor činností – evidenčních, prezentačních, restaurátorských a dalších. Domnívám se, že v současné době je pro památkáře často obtížné splnit všechny požadavky kladené na tuto oblast péče. Rozsah fondu movitých kulturních památek uchovávaných ve veřejnosti přístupných interiérech a v depozitářích státních hradů a zámků je totiž zcela mimořádný. Porovnáme-li, jaké jsou požadavky na úroveň péče o svěřené umělecké soubory ve státních galeriích a muzeích, musí ještě náš památkový obor vyvinout značné úsilí. Jde i o personální obsazení, např. funkcí správců depozitářů na památkových objektech, kde dosud nejsou, i o rozšiřování památkových restaurátorských dílen. Ale také o zakládání a budování příručních knihoven či o zajištění studoven pro badatele a odborníky na památkových objektech. Ukládat by se v nich systematicky měla současná i historická úřední agenda, plánová a fotografická dokumentace, evidenční fond mobiláře, stavebněhistorické průzkumy a další materiály.

Památkáři by měli udržovat kontakty s kolegy nejen z domácí, ale i zahraniční památkové, galerijní a muzejní sféry. Měli by se aktivně účastnit společných odborných seminářů, spolupracovat na výstavních akcích u nás i v cizině. Je na co navázat. V minulosti se bez účasti českých památkářů neobešly ani rakouské zemské výstavy. Důležitá je znalost zahraničních sbírek. Studijní cesty do ciziny přinášejí nové poznatky, ukazují historické souvislosti s našimi sbírkami. Umělecké soubory hradů a zámků obsahují předměty, které si šlechta, působící kdysi v diplomatických a vojenských službách, přivážela ze svých cest po Evropě i ze vzdálených krajin. V neposlední řadě by památkáři zabývající se historickými interiéry a sbírkami měli mít zkušenosti s archivním studiem. Památková péče je mimořádně zajímavým oborem s širokou škálou odborných činností. Nabízí prostor pro další bádání, cenná zjištění o naší historii a umění i o dějinách a kultuře řady jiných zemí.

K. Křížová